

# DEN EKONOMISKA VETENSKAPENS GRUNDLÄGGNING I SVERIGE

*Av professor ELI F. HECKSCHER, Stockholm*

DET skulle icke vara orimligt, om andra vetenskapers och kanske särskilt de matematiska naturvetenskapernas företrädare såge med misstro på en sådan vetenskap som den ekonomiska, och misstron har som känt heller icke uteblivit. Den kan emellertid ej ha gällt den ekonomiska vetenskapens föremål, ty att ekonomien utgör en bland huvudingredienserna i allt mänskligt liv måste vara erkänt av alla. Men därav följer tyvärr icke att vetenskapsmännen också förmå klarlägga de sammanhang som behärska ett så viktigt område. Ensam bland kultur- eller socialvetenskaperna lägger den ekonomiska till grund en teori, en föreställning om allmängiltiga sammanhang, med tillämpning på så gott som alla företeelser inom sin ram, och det är uppenbarligen långt mer ovisst i vad mån en teoretisk kulturvetenskap har förutsättningar än om det teoretiska betraktelsesättet har användbarhet för naturvetenskaperna. Skillnaden tycks framför allt bero på två företeelser. Den ena är att kulturvetenskapernas föremål ständigt ändras, och ändras efter något så oförutsebart som människornas sinnen, medan naturvetenskapernas objekt med få undantag är oföränderligt åtminstone inom loppet av ett eller annat århundrade, delvis för obegränsad tid. Den andra anledningen är emellertid efter min mening viktigare, ty den består i omöjligheten av verifikationer inom samhällsvetenskaperna, hindren mot att renodla de olika faktorerna, mot att pröva resultaten på experimentell väg. I själva verket är det nämligen efter vad jag tror numera allmänt erkänt att inga naturvetenskapliga teorier kunna uppfattas som riktiga förrän detta mer eller mindre bindande har bevisats genom experiment. Så länge samhället icke utlämnar sig till experimentobjekt, måste den nästan omätliga fördelen härav vara samhällsvetenskaperna förmenad.

Närmast från företrädarna av de andra kulturvetenskaperna kommer då en motsatt invändning mot den ekonomiska vetenskapens metod. Man frågar sig nämligen bland dem, vilken glädje det kan vara med att söka tolka de ekonomiska sammanhangen genom något så prekärt som en teori under dessa förhållanden måste vara. Emellertid finns det efter min mening avgörande skäl för metoden. Inom ekonomien gäller det nämligen allmängiltiga sammanhang, verkningarna av knappheten eller resursernas otillräcklighet i förhållande till mänskliga behov, vilkas skala är obegränsad; och ett allmängiltigt sammanhang, som samtidigt är enkelt och ytterst vittförgrenat, utgör ett naturligt föremål för teoretisk behandling. Endast i de fall då sådant som vanligen inräknas i ekonomien faller utanför knapphetsområdet, såsom fallet är med vissa former av arbetslöshet och i stor utsträckning konjunkturväxlingarnas fenomen, måste den vanliga ekonomiska teorien av denna anledning nästan oundgängligt till stor del slå slint. Detta rent principiellt. Man kan närmast rent praktiskt visa, hur förfelade alla försök hittills ha varit till ett studium av normala ekonomiska företeelser utan hjälp av teoretisk spekulatoin. I Tyskland härskade nämligen från 1870-talet några årtionden framåt en ytterst produktiv riktning som vanligen kallades den yngre historiska skolan och som trodde sig kunna komma till insikt om det ekonomiska livets villkor genom anhopning av fakta i äldre och nyare tid, utan ledning av vare sig någon urvalsprincip eller någon möjlighet att allmängiltigt iaktta dem. Resultatet blev, åtminstone såvitt jag förstår, att nästan ingenting annat framgick som resultat av det mödosamma arbetet än de oredovisade, förutfattade meningar som i verkligheten behärskade flertalet hithörande forskare. Grundfelet i frånvaron av medveten teori ligger nämligen vanligen däri att man i stället får in en omedveten teori och till följd därav icke en riktig utan en oriktig. Framför alla andra delar av det ekonomiska livet gäller det om penning- och kreditväsendets centrala område, att man nästan icke kommer någon vart alls utan teoretisk insikt, varken vet hur man skall fråga eller hur man skall få svar.

Teori förefaller mig alltså vara ganska oundgänglig på det ekonomiska området, men det är nästan självklart att den endast kan vara ett verktyg och därför måste uppträda med måttliga anspråk. Anspråken måste efter min mening rent av ställas betydligt lägre än de flesta av oss på ett stadium föreställde oss. Den

ökade anspråkslöshet som alltså höves den ekonomiska vetenskapens företrädare har för övrigt sin motsvarighet inom naturvetenskaperna, ej minst fysiken och biologien; också på detta område är man väl nu på det klara med att man vet mycket mindre om det hela än alla trodde på Haeckels och Huxleys tid. Den ekonomiska vetenskapen är i högsta grad beroende av ytterst vidsträckta konkreta undersökningar i den faktiska, iakttagbara verkligheten och därvid efter min mening kanske framför allt i det ekonomiska livets djupgående, varaktiga ändringar, med andra ord i dess historiska förlopp, och i den mån man kommer utanför knapphetsområdet blir det i dubbel måtto fallet. Men för dessa ändamål behöver vetenskapen en förhandskänedom om möjliga sammanhang, d. v. s. om vilka fakta det gäller att iakttaga, och kännedom om vilka förklaringar till dem som äro möjliga.

När tvärsäkerheten på detta område lyckligtvis i allmänhet numera har avtagit, så är det givet att man också måste komma att tillerkänna den ekonomiska idéutvecklingen ett större värde som kunskapskälla än tidigare brukade vara fallet. Vi veta nämligen nu att det icke är oss själva eller vår tid förbehållet att ha slukat all vishet.

Den ekonomiska vetenskapen är mer än de flesta en skapelse av rent praktiska problem. I särskilt hög grad gäller detta om den första i någon mån samlade synen på de ekonomiska företeelserna, nämligen merkantilismen. Den började som en samling konkreta och empiriska yrkanden på olika åtgärder, med utgångspunkt i ganska oreflekterade föreställningar. Men den ovanligt intensiva diskussion som i synnerhet i England under 1600-talet fördes i dessa frågor ledde till en mycket anmärkningsvärd fördjupning och ett intresse för de ekonomiska sammanhangen också utöver lösningen av de olika praktiska uppgifterna. Ganska mycket som måste kallas ekonomisk teori växte därför fram redan före 1600-talets slut; därförutan skulle den egentligen ekonomiska vetenskapens uppkomst under det följande århundradet ha varit omöjlig. Å andra sidan var det fortfarande icke fråga om någon genomförd helhetssyn på de ekonomiska sammanhangen; man kom ej längre än till skarpsinniga och ofta träffande tolkningar av särskilda problem, framför allt på penningväsendets och utrikes-handelns områden.

Sverige hade emellertid mycket litet av denna fördjupade behandling långt fram i tiden. Under 1600-talet fördes den svenska ekonomiska diskussionen huvudsakligen i ämbetsutlåtan-

den eller överläggningar inom rådet eller riksstånden, och där var ju ingen djupgrävning i allmängiltiga sammanhang att vänta. Till den ekonomiska litteraturen hörde knappast mer än en enda författare, Johan Classon Risingh, till en början den förste sekreterare Kommerskollegium fick, sedan ledare av kolonien Nya Sverige under dess sista tid. Han föresatte sig att skriva en stor och mycket ambitiös ekonomisk encyklopedi, på en gång en handbok för köpmän och en handledning för statsmän, kallad *Tractat om Kiöphandelen*. Boken blev emellertid aldrig färdig och ej heller publicerad; endast ett kort och ganska intresselöst utdrag därav trycktes år 1669, genom stöd från Magnus Gabriel De la Gardie. Risingh visar sig i sin stora bok som en något ålderdomlig merkantilist, och bokens inflytande på den följande tiden måste på grund av sakens natur ha varit obetydligt.

Med Frihetstiden började emellertid i Sverige en andlig livaktighet som har haft få motstycken i vår historia, och denna gjorde sig kanske allra främst gällande just på det ekonomiska området. Mellan åren 1720 och 1809 utkommo över 1,000 ekonomiska skrifter av olika slag, och nära hälften av dessa föll på åren 1761—1772; under det enda året 1765 utkom en ny skrift var fjärde eller femte *dag*. Det mesta därav var naturligtvis efemärt, och ej mer än ett fåtal innebar någon vidare fördjupning; nivån måste sägas ha varit betydligt lägre än den som förekom i England redan under föregående århundrade. Men den livaktighet varom företeelsen likväl vittnade hade betydelse i sig själv, därför att den visade hur nästan varje människa som kunde hålla i en penna ville hjälpa till med att lösa samhällsuppgifterna.

Det utländska inflytande som inverkade på denna litteratur var ganska invecklat. I allmänhet kunde den tidens bildade svenskar icke läsa engelska, utan av utländska levande språk endast tyska och franska; och eftersom den engelska ekonomiska litteraturen var den ojämförligt viktigaste, kunde detta tyckas innebära en mycket allvarlig begränsning. Emellertid var olägenheten ej fullt så stor som den förefaller, ty en stor del av den engelska litteraturen förelåg i fransk översättning och blev i denna form föremål för intensiv uppmärksamhet från de svenska skribenternas sida, i den mån skrifterna icke rent av översattes till svenska — ofta likaledes från franska. Omvägen över Frankrike medförde endast att svenskarna matades med de delar av den engelska litteraturen som hade tilldragit sig fransmännens uppmärksamhet, och då detta närmast var 1600-talets merkantilistiska skrifter, så blev

inflytandet också i motsvarande grad merkantilistiskt. Först ganska sent under 1700-talet kom den mer eller mindre liberala engelska litteraturen att göra sitt inflytande gällande hos oss, framför allt genom David Hume i fransk översättning.

Vad den tyska ekonomiska litteraturen beträffar, kom även den att spela en viss, begränsad roll i Sverige, närmast fram till halvsekelskiftet. Delvis gällde detta några av det senare 1600-talets sista författare, och då dessa utmärkte sig för en visserligen förvirrad men ingalunda föraktlig originalitet, så var tillskottet därifrån av värde. Men från början av 1700-talet undergick den tyska ekonomiska litteraturen en vittgående förändring, genom uppkomsten av den s. k. kameralistiken, och man gör efter min mening ingen orätt mot denna riktning genom att kalla den för något av de andefattigaste som ekonomisk litteratur överhuvud taget har haft att uppvisa. Själva namnet, från ordet camera — i Sverige representerat av exempelvis Räkningekammaren eller Kammarkollegium — pekar på att riktpunkten för denna litteratur var furstens skattkammare eller inkomster, under vilken hela det ekonomiska livet ställdes som tjänare. När därtill kom att de furstar vilkas intresse dessa skribenter sökte utveckla voro tyska småfurstar, med en andlig och lokal begränsning som icke hade sin motsvarighet på något annat ställe i Europa, så låg resultatet nästan i sakens natur. Jag kan nämna som exempel en författare med ett visst inflytande på den svenska utvecklingen, vid namn Dithmar. I sitt arbete, som utkom 1731, delade han ekonomisk vetenskap i två avdelningar, lands- och stadsekonomi, bägge i hans framställning företrädde enbart av tekniska och juridiska detaljer, sådana som ekonomibyggnader på landet, borgerliga besvär o. s. v. Praktfullast är kanske sista kapitlet i tredje avdelningen, som enligt sin titel handlar om »judar, daglönare, skarp-rättare och rackare» och som löper ut i den verkligt vetenskapliga frågan, om skarprättarens yrke är infamt.

Icke desto mindre fick den tyska kameralistiken ett visst inflytande i Sverige, av den anledningen att det var genom den som den ekonomiska vetenskapen vann insteg vid de tyska universitetet — nästan ett århundrade tidigare än i Västeuropa. Inflytandet därifrån inverkade nämligen på tillkomsten av »jurisprudentiæ, oeconomiae et commerciorum» professuren i Uppsala 1741, förmodligen som den fjärde i Europa. Dess innehavare blev Anders Berch, som också uppriktigt angav den tyska påverkan han hade varit föremål för. Också han måste därför räknas som

kameralist, men han är märklig som författare av det första svenska arbetet om ekonomien som helhet: Inledning til Almäna Hushållningen (1747). I rent formell mening kan han därför uppfattas som den ekonomiska vetenskapens grundläggare i Sverige. I djupare mening var det emellertid långt ifrån fallet. Berch var visserligen långt redigare och mer systematisk än de tyska författarna och han avvek på nästan alla punkter till sin fördel från dem. Men hans systematik var helt och hållet oekonomisk, med andra ord icke alls bestämd av det ekonomiska livets egna förutsättningar, utan helt och hållet orienterad med tanke på att ge ledning för statens ingripanden på olika områden. Så t. ex. indelade han en av »hushållningsvetenskapens» tre delar, politien, efter sinnets, kroppens och lyckans hävor; sinnets hävor indelades sedan efter sitt beroende av förståndet resp. viljan, kroppens med hänsyn till hälsa, livsuppehälle, klädnad och boning, etc. Därpå följde en mängd detaljerade råd om hur man skulle förfara på en mängd olika praktiska områden, t. ex. i fråga om hälsan med hänsyn till barnmorskors och ammors egenskaper, renhållning och livsmedelskontroll, nödvändigheten av att läkemedel på apotek skyddades mot damm och orenlighet o. s. v. Det säger sig självt att ingen ekonomisk vetenskap kunde byggas upp med sådana metoder.

Emellertid fick Berch ett ganska avgörande inflytande på den akademiska undervisningen vid alla de tre universiteten i Sverige och Finland under hela resten av 1700-talet, just genom sin lärobok, som under hela denna långa tid och t. o. m. ännu längre förblev den enda svenska. Han var ingen ytterligheternas man utan en måttfull uttolkare av den officiella svenska merkantilistiska politiken, och därför förefaller det mig mycket sannolikt att det icke minst var hans inflytande, genom de många generationer av blivande ämbetsmän denna andliga kost gav näring, som kom den svenska merkantilismen att leva så mycket längre än den väst-europeiska.

Vissa av de svenska författarna under 1700-talets senare del kommo emellertid betydligt längre i fördjupning av de ekonomiska sammanhangen än fallet var med Berch, som alldeles saknade teoretisk begåvning. På penningväsendets och växelkursernas område gällde detta framför allt Berchs närmaste efterträdare P. N. Christiernin, vilkens skrifter på detta område utmärka sig för ovanlig klarhet och i själva verket fortfarande äro fullt användbara som elementära handledningar närmast i växelkursernas

teori. En författare av helt annan typ, som visserligen ingalunda utmärker sig för någon större reda i framställningssättet men som å andra sidan måste tillerkännas en rätt hög grad av originalitet, var en bankrutterad grosshandlare i Stockholm vid namn Christian Ludvig Jöranson, som skrev på 1790-talet. I verkligheten behärskades Jöranson av en tankegång av väsentligen samma typ som just i våra dagar, närmast genom den ypperlige engelske teoretikern John Maynard Keynes (numera lord Keynes), har fått ett plötsligt, fastän kanske något efemärt rykte.

Ännu vid halvsekelskiftet saknades emellertid i det väsentliga, icke blott i Sverige utan i alla länder, försök att framställa det ekonomiska händelseförloppet som en sammanhängande process. De första som på allvar försökte detta voro de franska fysiokraterna, d. v. s. närmast deras ledare Quesnay, som omkring 1760 utgav sina av lärjungarna nästan som uppenbarelser betraktade skrifter. Vid ett föregående tillfälle har jag tagit mig friheten att karakterisera denna riktning med ett uttryck som en gång — med eller utan skäl — tillämpades på psykoanalysen: »ett systematiskt helt av grundlösa förmodanden». Olyckan var att samtiden mest fäste sig vid de grundlösa förmodandena, medan tankegångens karaktär av att för första gången erbjuda en helhetsbild av produktionsprocessen nästan alldeles förbisågs. Riktningens inflytande var emellertid ingenstädes stort och särskilt icke i Sverige.

Hos oss fortgick behandlingen därför i stort sett i de gamla banorna, länge utan nämnvärt inflytande från den verkliga ekonomiska vetenskap som hade uppstått i England med Adam Smith och hans efterföljare, framför allt J. B. Say och David Ricardo. När Sverige sent omsider, mer än åttio år efter Berchs bok, fick en ny lärobok i nationalekonomi, av Lars Georg Rabenius (1829) — under icke mindre än 30 år professor i ämnet i Uppsala — så präglades den i påfallande grad av samma tankegångar som de tidigare. Det var icke nog med att Rabenius tveklöst måste betecknas som merkantilist; han varnade också i princip mot att man skulle inge studenterna misstro mot överhetens ekonomiska föreskrifter eller rubba välförvärvade rättigheter genom ändringar i den ekonomiska politiken. Framför allt är det påfallande i hur hög grad han gick ur vägen för fördjupad diskussion av de i hans bok behandlade problem som långt före publiceringen av boken hade varit föremål för ingående, finslipade teoretiska undersökningar, särskilt i England och i någon mån Frankrike. Alldeles

samtidigt med hans bok utgav den berömde botanisten, sedermera biskopen C. A. Agardh i form av en rad akademiska disputationer i Lund en Granskning af Stats-Ekonomiens Grundläror, utan att komma längre än Rabenius och med en allmän prägel som i påfallande grad påminner om dennes. Det är ganska givet att en medverkande orsak till behandlingssättet särskilt i Agardhs fall var inflytande från den tyska romantiken och naturfilosofien.

Med dessa två skrifter var det för en lång följd av år i allt väsentligt slut på de svenska försöken att självständigt framställa den ekonomiska vetenskapen som helhet. I stället fick man en hel del översättningar, visserligen delvis från den nya utländska riktningens representanter — egentligen J. B. Say och en ganska god tysk efterföljare, K. H. Rau — men utan att detta tycks ha givit upphov till någon som helst fördjupad teoretisk diskussion i Sverige.

När, efter västeuropeiska begrepp mycket sent, ungefär omkring halvsekelskiftet, den utländska liberala litteraturen mer allmänt började bli föremål för uppmärksamhet i Sverige, så var det så gott som uteslutande i dess sorgligt urvattnade och förtylligade form, sådan som den huvudsakligen företrädde av en mycket lång rad franska författare. Särskilt påfallande, ja, i moderna ögon nästan oförklarligt, är hur stort inflytande som utövades av Frédéric Bastiat. En liten detalj är därvid belysande. En av våra dåvarande universitetsprofessorer i nationalekonomi var till den grad entusiasmerad av Bastiats läror att han gav dennes efternamn till förnamn åt en av sina söner, och den stackars mannen fick bära det ända till 1926, då ej många mindes vem Bastiat var. I praktiskt hänseende är det emellertid mycket viktigare att en av det svenska 1800-talets ojämförligt främste ekonomiska politiker, nämligen Johan August Gripenstedt, tydligen hade gått i Bastiats skola och med förkärlek citerade honom. Fastän den ofantliga praktiska betydelsen av det liberala genombrott vars främste svenske banbrytare Gripenstedt var omöjligt med framgång kan förnekas, måste det likväl i sanningens intresse tilläggas, att den populära, närmast franskorienterade riktningens andliga halt, som tolkning av de allmänna ekonomiska sammanhangen, ingalunda höjde sig över den som hade präglat merkantilismen. Allra minst kunde därigenom grunden läggas för en ekonomisk vetenskap i Sverige.

Å andra sidan kom den historiska forskning som i Sverige allt sedan Geijers tid har haft en verklig blomstring att jämförelsevis



tidigt skapa intresse för de ekonomiska fenomenens historiska sida. De författare det därvid gällde voro — alldeles i motsats till förhållandet i Tyskland — så gott som alla liberalt orienterade i ekonomisk åskådning. Framför allt gäller detta två. Johan Wolter Arnberg utgav sålunda (1868) en för sin tid utmärkt och ännu icke föråldrad skrift om Frihetstidens ekonomiska politik och idéer, som bl. a. utövade stort inflytande på C. G. Malmströms stora verk om Frihetstidens politiska historia. Året efter Arnbergs bok utkom den första, banbrytande delen av Hans Forssells Sveriges inre historia från Gustaf den förste, som mer än något annat arbete utgjorde den ekonomiska historieforskningens första stora uttryck i Sverige. Forssell saknade emellertid alldeles teoretisk ekonomisk utbildning och var trots tydlig engelsk och tysk orientering i övrigt alldeles främmande för den vetenskapliga engelska litteraturen. Arnberg visade sig visserligen behärska de populära uppfattningarna på teoriens område; men det föreligger icke, åtminstone på tryck, något från hans hand som visar fördjupad insikt i ekonomiska sammanhang, endast en välgjord, populär liten skrift av vanlig liberal prägel, Om arbetets och bytets frihet (1864).

Utänför vetenskap i varje mer skrämmässig mening men med inriktning på yttre ekonomiska företeelser i både samtid och forntid stod vidare Agardhs största insats på detta område, de av honom utarbetade delarna av det mycket stort upplagda arbetet *Försök till statekonomisk statistik öfver Sverige (1851—57)*. Någon plan är det svårt att upptäcka i verket, och det var ytterst subjektivt prägladt, med den inriktning som från början hade varit utmärkande för Agardhs samhällsuppfattning; men man kan icke neka att framställningen delvis var icke blott lysande utan t. o. m. genialisk. Någon utgångspunkt för metodisk forskning kunde den emellertid ej utgöra, och ännu mindre för ekonomisk teori i någon mening.

Sålunda kom genombrottet för en egentlig ekonomisk vetenskap hos oss mycket sent. Man kan ej datera det tidigare än genom den i år avlidne David Davidsons docentavhandling *Bidrag till läran om de ekonomiska lagarna för kapitalbildningen*, som utkom så sent som 1878. För första gången förelåg där en framställning som hade tillgodogjort sig utlandets hela teoretiska arbete och som framlade dess resultat på svenska. I och för sig kan jag visserligen icke finna att denna helt korta avhandling vägde tungt; därtill var den för mycket ägnad åt begreppssystematik.

Men redan Davidsons andra avhandling, som utkom två år senare, hade helt annan vetenskaplig halt, samtidigt med att den ännu mer än den första präglades av fullständig förtrogenhet med den ekonomiska teoriens tankegångar. Längre fram (1899) kom Davidson som grundläggare och under fyrtio års tid utgivare av Ekonomisk Tidskrift att i mångt och mycket prägla den vetenskapliga ekonomiska diskussionen i Sverige. Han var allt igenom analytiker, med ett skarpsinne, en förmåga att följa konsekvenserna av de en gång uppställda premisserna till deras slut som har haft ganska få motsvarigheter bland den ekonomiska teoriens utövare i något land eller någon tid. Å andra sidan var han icke i något hänseende syntetiker, och den som i ännu högre grad kan anses som grundläggare av en ekonomisk vetenskap i Sverige förenade analytikerns och syntetikerns egenskaper. Det var Davidsons något äldre men mycket senare framträdande vän och kollega, Knut Wicksell. Wicksells teoretiska nationalekonomi, vars första del utkom 1901 (andra delen 1906), är icke annat än jag vet den första genomförda framställningen av en vetenskapligt byggd, allmän ekonomisk teori av en svensk vetenskapsman.

Härav framgår hur sent grundläggningen av ekonomisk vetenskap i trängre mening i Sverige har kommit. Det ligger nästan i sakens natur att just denna sena uppkomst av självständig teoretisk forskning hos oss har haft sin del i den traditionslöshet som fortfarande präglar behandlingen av den ekonomiska teoriens problem i Sverige och som, icke till dess fördel, skiljer den från vad som förekommer i vissa andra länder, utan jämförelse främst i England. Det lider efter min mening intet tvivel att detta har minskat de svenska ekonomiska teoretikernas förmåga att på en gång bevara värdefulla äldre resultat och omforma dem efter nya förutsättningar. Därmed önskar jag på intet sätt dölja att den svenska ekonomiska vetenskapen särskilt under detta århundrade har visat ovanligt stor livaktighet och att den i fråga om andlig halt säkerligen icke står tillbaka för något annat lands.